

Twee zussen gaan elk op hun eigen manier
de strijd aan met de bezetter, maar dreigen daarbij
elkaar uit het oog te verliezen.

DE GEHEIMEN VAN ZUSSEN

roman

Amanda Barratt

Amanda Barratt

De geheimen van zussen

Vertaald door Carola van der Kruk-de Boer

Vertaling: Carola van der Kruk-de Boer
Ontwerp omslag: DPS Design
Lay-out binnenwerk: Crius Group

ISBN 978 90 297 3797 5
ISBN 978 90 297 3798 2 (e-book)
NUR 302
www.kokboekencentrum.nl

De citaten in hoofdstuk 11 en 13 zijn afkomstig uit *Heer Tadeusz of De laatste strooptocht in Litouwen* van Adam Mickiewicz, vertaald door Tom Eekman (Amsterdam: Uitgeverij M Bondi, 2003).

De Bijbelteksten in deze uitgave zijn ontleend aan de NBV21 © Nederlands-Vlaams Bijbelgenootschap 2021.

Oorspronkelijk verschenen onder de titel *The Warsaw Sisters* bij Revell, een onderdeel van Baker Publishing Group, Grand Rapids, Michigan, USA.

© 2023 Amanda Barratt

© 2025 KokBoekencentrum Uitgevers

Alle rechten voorbehouden. Tekst- en datamining zijn niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

KokBoekencentrum Uitgevers vindt het belangrijk om op milieuvriendelijke en verantwoorde wijze met natuurlijke bronnen om te gaan. Bij de productie van het papieren boek van deze titel is daarom gebruikgemaakt van papier waarvan het zeker is dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voor de sprankjes licht in de oorlogsnacht,
de gewone burgers die stil verzet leverden.
Voor degenen die vochten en sneuvelden in Warschau,
een stad waar twee opstanden woedden.
Voor de zes miljoen Joodse mannen, vrouwen
en kinderen die zijn omgekomen tijdens de Holocaust.
Voor zusterschap, de veerkrachtigste band die er bestaat.
Tot eer van U, God. Altijd.

1

Antonina

31 augustus 1939

Warschau, Polen

Antonina-en-Helena.

Zo herinnerde ik me onze namen. In één adem uitgesproken, altijd met elkaar verbonden.

Antonina en Helena. Helena en Antonina. Twee levens, met elkaar vervlochten tot één streng. Een band zo vanzelfsprekend als de grond onder onze voeten en de lucht die door onze longen stroomt. Een band die onveranderd zou blijven, zelfs nu we onze vader naar de oorlog zagen vertrekken. Want de oorlog zou naar Polen komen. Sommigen twijfelden daar nog aan. Maar dat waren alleen de mensen die leden aan waanvoorstellingen, of de wanhopigen, die zich vastklampten aan de steeds verder afbrokkelende hoop op vrede.

Ik leed niet aan waanvoorstellingen. Maar waren we allemaal niet een klein beetje wanhopig? Misschien kweekte wanhoop wel waanideeën, terwijl we ondertussen naarstig op zoek waren naar de zekerheid dat het gewone intact zou blijven. Dat er uiteindelijk toch niets zou gebeuren. Dat het gerommel uiteindelijk toch zou wegsterven. We zeiden het tegen onszelf en tegen elkaar en bleven het onszelf maar voorhouden, want wie kon en wilde er, ondanks de golf van patriotisme en bravoure die door onze aderen stroomde, rekening houden met het alternatief?

Ik stond stil in de deuropening van de slaapkamer. *Tata* stond met zijn rug naar me toegekeerd naast het bed en knoopte kalm zijn rugzak dicht. Ik bleef daar staan, nam hem in me op en koesterde deze aanblik. Ik voelde me altijd veilig als ik bij hem in de buurt was, zelfs zonder dat hij een woord sprak. Het ochtendlicht bescheen zijn profiel en omlinjende zijn geüniformeerde schouders.

Hij draaide zich om en zag me staan. ‘Tosia.’

Ik schonk hem een glimlachje, beschaamd omdat hij me had betrapt terwijl ik als een kind in de deuropening stond te dralen, en liep de kamer in. ‘Ik kwam even kijken of ik nog iets voor u kon doen.’ Mijn vingers streken over de rugzak op het bed, het bobbelige canvas stak sjofel af bij de roomkleurige beddensprei.

‘Ik denk dat ik alles wel zo’n beetje heb.’

‘Fijn.’ Ik zweeg even, terwijl ik probeerde alleen naar zijn gezicht te kijken en niet naar het uniform dat hem van een advocaat in een keurig maatpak in een legerofficier veranderde. Hij had gediend tijdens de vorige oorlog – niet de Grote Oorlog, want toen was hij nog niet oud genoeg geweest – maar de oorlog die daarop was gevolgd, die tussen Polen en de bolsjewieken. Helena en ik waren toen nog niet geboren; onze ouders waren nog niet eens getrouwd geweest. Tata was in 1920 teruggekomen, nadat de bolsjewieken waren verslagen en de onafhankelijkheid van de jonge Republiek Polen was gevestigd. Ik had weleens een glimp opgevangen van zijn oude uniform dat achter in de kast hing, en ik had de serieuze jongeman gezien op de foto die was genomen voordat hij was vertrokken, maar die beide dingen hadden me niet voorbereid op de realiteit hem nu in een uniform te zien – alsof de tijd twintig jaar was teruggedraaid, naar een andere oorlog en een jongere man.

Er viel een stilte tussen tata en mij. Ik wist niet hoe ik die moest opvullen, wat ik moest zeggen en wat ik niet moest zeggen. De vrouwen uit de vorige generatie hadden het meerdere keren meegemaakt dat ze hun mannen moesten laten gaan om mee te vechten in een oorlog. Ik had daar echter geen ervaring mee. Nog niet.

Hij haalde iets uit zijn zak en hield het even in zijn handpalm. ‘Je moeder gaf me dit toen ik de vorige keer vertrok. Het eerste cadeau dat ik ooit van haar heb gekregen. Toen ze hoorde dat ik weg zou gaan, kwam ze meteen naar me toe. Ze nam niet eens de tijd om een jas aan te trekken. Ik zie haar nog voor me, zo jong en mooi, met blozende wangen. Ze beefde als een rietje terwijl ze maar bleef volhouden dat ze het niet koud had – eigenwijs als altijd. Wat dat betreft leek ze wel op iemand anders die ik goed ken.’ Hij keek me nadrukkelijk aan en grinnikte.

Ik probeerde een lach op mijn gezicht te toveren, maar die bleef steken in mijn borst.

‘We stonden voor mijn ouderlijk huis toen ze de ketting om haar hals losmaakte, hem in mijn hand legde en tegen me zei dat ik hem moest bewaren.’ De uitdrukking op zijn gezicht werd zachter, zijn ogen staarden in de verte. ‘Volgens mij was dat het moment waarop ik besepte dat ze net zoveel om mij gaf als ik om haar.’

Hij had ons het verhaal al verteld toen we jong waren, maar nooit zoals nu. Toen had het geleken op een scène uit een roman, waarin de heldin afscheid nam van haar geliefde voordat hij de glorieuze strijd tegemoet marcheerde. Wat had ik het romantisch gevonden! Omdat het toen alleen een verhaal was geweest, een in glans gevatte herinnering.

Omdat het toen niet echt was geweest.

Hij drukte dat wat hij vasthield in mijn hand, het kleine ovalen sieraad nog warm van zijn aanraking: het medaillon dat hij altijd droeg, het dof geworden zilver waarin een beeltenis van Christus was gegraveerd. ‘Ik wil dat jij het nu bij je houdt, zolang ik weg ben.’

Hij slikte en toen ik mijn vader opnieuw aankeek, kromp er iets binnen in mij ineen.

Ik ademde diep in. ‘Wij redden ons wel. Ik zal op Helena passen. En tante Basia is hier ook nog.’

Ze was gisteravond langsgesproken om afscheid te nemen, omdat ze haar vandaag niet konden missen in het ziekenhuis. Tijdens onze kinderjaren had onze tante – tata’s enige zus en een gerespecteerd arts – haar tweelingnichtjes opgevoed alsof we haar eigen kinderen waren en daarbij de plaats van de moeder ingenomen die was gestorven toen mijn zus en ik amper een jaar oud waren.

‘Ja.’ Hij knikte. ‘Basia zal hier ook zijn. Daar ben ik blij om.’

Hij schonk me een korte glimlach, dezelfde die hij gisteravond op zijn gezicht had getoverd toen we zijn bezittingen inpakten en hij zei dat hij niet veel nodig had omdat hij snel weer terug zou zijn. Toen – en ook nu weer – las ik in zijn ogen wat hij niet in woorden uitsprak.

Tata – altijd zo sterk en standvastig – was bang.

Ik liet hem niet merken dat ik het wist. En ook niet dat ik eveneens bang was. Onze angst bleef onuitgesproken, terwijl de aanwezigheid

ervan de lucht tussen ons verdichtte. Het was niet gepast om over zoiets te praten, niet op een moment zoals dit.

Jarenlang had hij er alles aan gedaan om mijn zus en mij te beschermen, ervoor te zorgen dat ons leven veilig, goed en mooi was. Nu wenste ik dat ik hem kon beschermen zoals hij ons altijd had gedaan.

Ik wenste het... maar ik kon het niet.

Daarom zou ik hem geven wat ik hem in deze laatste momenten samen wél kon schenken: de herinnering aan zijn dappere, glimlachende dochter. Zo zou hij weten dat hij zich geen zorgen om ons hoefde te maken en dat we hier zouden zijn. Dat we zouden wachten, totdat hij terugkeerde.

***

Helena

31 augustus 1939

Ik had geen herinneringen vóór hem. Hij was mijn eerste herinnering en hij maakte deel uit van alle herinneringen die daarop waren gevolgd. Ik herinner me dat ik langzaam in slaap viel bij het geluid van zijn stem die verhalen vertelde over glazen bergen en over prinsessen in kastelen in een ver land. Dat mijn hand geborgen was in de zijne als we op een frisse septemberochtend naar school liepen, mijn hart hevig bonkend onder mijn jas. Ik hoor in gedachten zijn bulderende lach die zich vermengde met het geluid van de krakende grammofoon toen hij Antonina en mij leerde dansen. Ik voel nog zijn stevige en troostende armen toen ik huilde om de jongen op wie ik heimelijk verliefd was, maar die nu flirtte met een van mijn knappere klasgenootjes. Hij vertelde me bij die gelegenheid met zijn vriendelijke stem dat ik niet hoefde te veranderen om geliefd te zijn, dat de juiste man zou bewijzen dat hij mijn hart waard was en niet andersom, en dat ik altijd zijn *kwiatuszek* zou zijn – zijn bloemetje. Ik herinnerde me de dagen dat ik met hem had samengewerkt op zijn kantoor, terwijl hij zijn cliënten sprak in zijn kamer en ik zijn afspraken regelde en zijn correspondentie uittypte.

Zolang ik me kon herinneren, was hij in mijn – in onze – wereld een constante geweest.

Maar nu lag er een andere wereld voor ons.

Zonlicht verwarmde mijn gezicht toen we de Marzalkowskastraat betraden, de brede hoofdstraat met aan weerszijden gebouwen van gepleisterde baksteen, winkels en cafeetjes met uitbundig beletterde uithangborden en elegante luifeltjes, lage, bolle reclamezuilen, slanke, ijzeren lantaarnpalen en om de zoveel meter een netjes gesnoeide boom. Rode trams gleden over de rails die tussen de kasseien verankerd lagen, automobielen en taxi's haastten zich in beide richtingen voort over de straat, karren en droshkes ratelden en klepperden voort, fietsen reden voorbij en voetgangers verdrongen zich op de trottoirs.

De laatste tijd leek Warschau te knetteren, als een elektrische stroom die steeds sneller en sneller pulseerde. Voorbijgangers liepen niet meer, laat staan dat ze nog flaneerden. Nee, ze haastten zich, renden, bewogen zich voort met grote passen alsof ze door de wind in hun rug werden voortgedreven, en tegenwoordig bijna allemaal met een gasmasker bij zich. Vrouwen haastten zich, beladen met boodschappentassen en manden door de straten, hun uitdrukking gestrest, bijna opgejaagd. Mensen probeerden zoveel mogelijk levensmiddelen te bemachtigen, uit angst voor dreigende tekorten. Vorige maand hadden we op advies van tata een voorraad voedsel in blik, gedroogde bonen, *kasza*, suiker en koffie ingeslagen. We hadden geen bloem gekocht omdat dat zou kunnen bederven als we het te lang bewaarden. Vier dagen geleden waren we weer naar de winkels gegaan en hadden we die alarmerend leeg aangetroffen. Er was geen bloem meer te verkrijgen geweest.

Hoe kon het dat alles een paar weken geleden nog zo normaal had geleken, alsof er zich alleen maar in de verte donkere wolken verzamelden? In de afgelopen jaren hadden we de kranten gelezen en over de buitenlandse politiek gepraat, over Duitsland en Adolf Hitler, de man die door zijn volk als de *Führer* werd aanbeden en zijn land nieuw leven inblies nadat het ernstig verzwakt was door de Grote Oorlog en het Verdrag van Versailles. Maar op de een of andere manier had dat allemaal heel ver weg geleken en had het niets met ons leven in Polen te maken gehad. Het waren problemen die zich 'ergens anders' voordeden.

Tot Duitsland Oostenrijk annexeerde en vervolgens Tjecho-Slowakije bezette. Toen kwam de storm toch dichterbij. En die naderde ons nog dichterbij toen Hitler verordeningen uitvaardigde waaraan onze regering resoluut weigerde gehoor te geven, zoals de teruggave van Danzig –

een belangrijke haven aan de Baltische kust en een vrije stad onder het Verdrag van Versailles. Nog maar een paar dagen geleden hadden we verbijsterd geluisterd toen over de radio werd aangekondigd dat Duitsland en de Sovjet-Unie een niet-aanvalsverdrag hadden gesloten, waarin de twee landen – die ooit bittere vijanden van elkaar waren geweest, maar beiden ook vijanden van Polen waren – met elkaar afspraken geen oorlog tegen elkaar te voeren.

Op dat moment was er een herinnering bij me naar boven gekomen. Op een avond was ik de zitkamer binnengelopen, precies op het moment waarop tata opstond om de radio uit te zetten – Hitlers vurige redevoering galmde nog na in de stilte. Tata had zich tot mijn tante, die op de bank zat, gericht en met een blik die ik nooit meer zal vergeten gezegd: ‘Een fanaticus is overal toe in staat, en die Hitler is een van de grootste fanatici die ik ooit heb gehoord.’ De tijd zou uitwijzen in hoeverre hij het bij het rechte eind had gehad.

Tata hield een taxi aan en vroeg de chauffeur ons naar het Centraal Station te brengen.

De oorlog was nog niet eens begonnen, maar hij had zijn stempel al op de stad gedrukt. Op bijna alle ramen van de gebouwen die we passeerden, was een patroon van dunne witte streken papier te zien, de onze niet uitgezonderd. In de krant had gestaan dat dit zou voorkomen dat de ruiten kapot zouden barsten als gevolg van trillingen wanneer er in de buurt een explosie zou plaatsvinden, en dat het ons zou beschermen tegen verwondingen door rondvliegend glas. Ik vroeg me af of het ooit was getest.

Affiches op muren en reclamezuilen kondigden een algemene mobilisatie van ons leger aan. Tussen de mobilisatieposters hing nog een ander affiche. Hierop stond een hakenkruis dat leek te ontspruiten uit een enorme hand met knokkige vingers die vooruitstaken en de plattegrond van Polen probeerden te grijpen. Een Poolse soldaat stond in gevechtshouding, de bajonet vooruitgestoken, klaar om het mes door de grijpende hand te steken.

Waarom had de kunstenaar de hand zo groot getekend in verhouding met de lengte van de soldaat?

Ik huiverde, hoewel de zon fel scheen.

Bij het Centraal Station kwam de taxi tot stilstand. Terwijl we het

station binnenliepen, moest ik steeds weer even naar tata kijken, die er gedistingeerd maar op de een of andere manier ook vreemd uitzag in zijn smetteloze uniform en de pet met het embleem van de Poolse adelaar op. Hij was ooit soldaat geweest en alleen door het feit dat hij het uniform nu weer droeg, leek hij terug te keren naar dat deel van zichzelf. Alsof 'soldaat' iets was wat je aantrok in plaats van iets wat je kon worden. Maar ik kon hem niet bewonderen vanwege zijn militaire uniform, hoe krachtig het koor van hun stemmen ook klonk toen de mannen voorbij marcheerden.

'Oorlog, o, oorlog, wat moet u toch een voorname dame zijn, dat u wordt gevolgd, ja, dat u wordt gevolgd door zulke energieke en moedige mannen.'

Er was niets moedigs aan het feit dat een man zijn huis en zijn gezin verliet zonder te weten of en wanneer hij zou terugkeren. Hoewel hij natuurlijk wel moest gaan. Natuurlijk moest hij vechten, als dat nodig was. Misschien had ik me trots moeten voelen omdat mijn vader ons verliet om ons land te verdedigen, maar mijn borst verstrakte waardoor ik niet kon zeggen of ik trots was of alleen maar bang.

Het station stroomde vol met mannen; jongens die maar nauwelijks volwassen leken, liepen schouder aan schouder met oudere mannen. Sommigen waren luidruchtig en kletsten met hun kameraden alsof ze op schoolreisje gingen naar de dierentuin, anderen waren somber en stil, en staarden naar de grond of in de verte. Een jonge knul en zijn meisje omhelsden elkaar en hielden elkaar voor een lang ogenblik zwijgend vast. Een vrouw zwaaide met een zakdoek in haar gehandschoende hand en riep: 'Tot ziens! Ik zie je snel weer,' hoewel ik onmogelijk kon zeggen tegen wie ze het had. Luidspreekers weergalmden en kondigden aan dat de passagiers moesten instappen. De lucht was zwaar van de warmte, sigarettenrook en het onbekende.

Terwijl we ons door de krioelende menigte voortbewogen, wenste ik plotseling dat ik me aan tata's hand kon vastklampen zoals ik dat als kind had gedaan, zijn brede hand om mijn vingers gevouwen – een anker op het moment dat de wereld zo ongelooflijk groot voelde en ik zo heel klein. Maar ik was achttien, een bijna volwassen vrouw, en daarom moest ik nu zelf mijn weg zien te vinden.

Toen we het perron bereikten, zette tata zijn rugzak neer. Antonina

stond naast me, een smaragdgroene hoed schuin op haar roodgouden krullen, haar gelaatstrekken sereen. Maar haar strakke schouders en de manier waarop ze haar handtas vastklemde, verraadden haar innerlijke strijd. Ik beet hard op mijn lip.

Vanaf het moment dat ik tata's mobilisatiebevel had gezien – wie had zich kunnen voorstellen dat iemand een eenvoudig, rechthoekig stuk papier zo kon haten en vrezen? – had ik mezelf gepantserd voor dit afscheid. Ik had met mezelf afgesproken dat ik niet zou breken, zelfs geen barstje zou vertonen.

Een aantal lange seconden stond hij daar naar ons twee te kijken. 'Zorg goed voor elkaar. En let op elkaar. Doe het voor mij.'

'Dat zullen we doen.' Ik keek hem ernstig aan, prentte zijn gezicht in mijn geheugen, zodat ik het elk moment weer zou kunnen oproepen, tot hij terugkwam.

'Dat is ook de reden waarom ik met een gerust hart bij jullie kan weggaan. Omdat ik weet dat jullie, wat er ook gebeuren gaat, altijd bij elkaar zullen blijven.'

'U hoeft zich over ons geen zorgen te maken.'

Hoorde Antonina dat haar stem aan het eind van de zin oversloeg? En tata?

'Ik kom snel weer naar huis.'

Natuurlijk. Natuurlijk zou hij dat doen.

Hij spreidde zijn armen en trok ons, mijn zus en mij, naar zich toe. Drukte ons tegen zich aan, waarbij zijn adem mijn oor kietelde en die van mij uit mijn longen werd geperst door de kracht van zijn omhelzing.

'Mijn lieve meisjes,' fluisterde hij. 'Mijn Tosia en Hela.'

Hij deed een stap achteruit.

'Ik hou van u.' Ik glimlachte en perste de woorden naar buiten, voorbij de aanzwellende pijn in mijn keel.

Wat klonken ze zwak... Het was niet genoeg. Hoe konden die woorden ooit genoeg zijn?

Hij hing zijn rugzak om zijn schouders en de blik in zijn ogen kruiste die van ons. De tederheid waarmee hij ons aankeek, bracht me volledig van mijn stuk.

Toen draaide hij zich om en ging op in de mensenmassa, een man in een menigte uniformen. Ik knipperde moeizaam. Tranen brandden in

mijn ogen, maar ze stroomden niet over mijn wangen. Ik had trots op mezelf moeten zijn omdat ik sterk bleef. Maar dat was ik niet. Niet echt.

De tijd leek te vertragen terwijl we daar dicht tegen elkaar stonden. Er klonk een doordringend, schel fluitsignaal en de wielen van de trein kwamen in beweging, eerst langzaam en toen steeds sneller. De gezichten van de mannen voor de ramen trokken als schaduwen voorbij, vervaagd door de opstijgende stoom. Ik wilde me een weg naar voren banen, proberen nog een glimp van tata op te vangen, maar de mensen stonden te dicht op elkaar en de trein reed te snel voorbij. Tot uiteindelijk alleen de echo van de fluittoon en de achtergebleven mensen nog over waren.

Warschau, 1939. De ene dag zwaaien de zussen Antonina en Helena hun vader nog uit als hij gaat vechten aan het front tegen de Duitse dreiging. De volgende dag regent het bommen op hun stad en liggen de levens en dromen van de twee zussen volledig in puin.

Wanneer Marek, Antonina's grote liefde, samen met alle Joodse inwoners achter de gettomuren verdwijnt, besluit Antonina in actie te komen door onderdak te bieden aan Joodse kinderen. Ook Helena mengt zich in de strijd en wordt onderdeel van het geheime Poolse leger. Maar beide zussen worden gedwongen geheimen voor elkaar te bewaren en die geheimen dreigen de twee uit elkaar te drijven... Bovendien blijkt de prijs die ze voor hun verzet moeten betalen groter dan ze ooit hadden kunnen denken.

In dit hartverscheurende verhaal, gebaseerd op ware gebeurtenissen, schetst **Amanda Barratt** een aangrijpend portret van twee gewone vrouwen die in buitengewone omstandigheden vechten voor vrijheid en menselijkheid. Eerder wist ze met haar historische roman *De apotheek in het getto*, dat zich afspeelt achter de gettomuren van Krakau, een Christy Award in de wacht te slepen.

'Amanda Barratt schrijft zó indringend en invoelend dat deze oorlogsroman een diepe indruk achterlaat.' Reformatorisch Dagblad
over *De apotheek in het getto*

KokBoekencentrum.nl
UITGEVERS | UTRECHT

NUR 302

WWW.KOKBOEKENCENTRUM.NL